

A proletárság a francia történelemben

ÍRTA GERGELY GYÓZÓ

Társadalmi öntudat a középkorban

A középkor derekán, a 12. században, amikor az egyház már teljesen átvette azt a szerepet, amelyet Konstantin császár szánt neki és mint uralkodó vallás a földi hatalom legnagyobb és legerősebb tényezője lett, amikor a dogma uralkodott Európában: Dél-Franciaországban, az Alpok és a Pireneusok között már jelentkezett annak a haladásnak hatása, amelyet az ipar és a földművelés, valajmint a kereskedelem lehetősége nyújtott.

A városokban már *kialakult a polgárság*. Ez és az akkor még vele közös tömeget alkotott munkásság tudatára ébredt az emberi szellem és a munka teremtő képességének. A tizenegyedik század után már szerelmi dalokat írtak a költők, természetet, tájakat és embereket festettek a művészek, világos, szellős lakásokat építettek a munkások. *Albi* városa és ennek környéke, *Albigois*, az *albigenzek hazája* termelte ki magából a *reneszánsz* első megnyilvánulásait.

Eltértek a formalizmustól és a szellem, a jóság, a fölemelkedettség és a haladás volt az, amelyet Istennek tetsző erénynek mondtak. A katárokkal, a waldenzeiekkel együtt megelőzték a reformáció gondolatát is. Alkotmányuk volt, amely kizárta az önkényt. A munka volt együttélésük alapja.

A középkor urai, a pápaság meglátta ebben a mozgalomban a forradalmi erőt, amely az egész hűbéri társadalom épületét fenyegette. Eretneknek bélyegezte meg a mozgalom híveit és keresztes hadjáratot hirdetett ellenük. Szörnyűséges kegyetlenséggel irtották ki a haladás e korai hírnökeit és képviselőit. Ez a szellem, amely bátran tekinthető a szabadelvűség[^] megnyilvánulásának, elvetett minden felekezeti megkülönböztetést. Nem követelte, hogy hirdetett tanaihoz való formai csatlakozással rideg vallási közösség alakuljon ki. A pápasághoz hű maradt katolikusok teljes szabadságban élhettek közöttük.

Szabadságért harcolunk!

A reneszánsznak át kellett költözködnie Olaszországba, hogy aztán a Dél-Franciaországot kiirtott pápaság díszje legyen. Az irtóhadjáratból kevés maradt meg, de a kevés között már ott találjuk a francia föld különös sajátosságát, azt, hogy rajta milyen gyorsan, milyen élénken és milyen világosan rajzolódik ki a társadalom és annak rétegződése.

A 14. század derekán, 1357-ben döntő szerepet ragadott magához Párizs polgársága. *Etienne* Marcel-nek, az első városi tanácsnoknak, a:prévôt de marchands:, a kereskedői céh főnökének, úgyis mondhatjuk: Párizs polgármesterének vezetésével fegyveresen lépett föl a királyt helyettesítő és képviselő dauphin

ellen és rákényszerítette akaratát Franciaország megmentése érdekében.

Ahogy lapozgatunk ennek a mozgalomnak történetében, ahogy kihámozzuk a hátramaradt írásokból a mozgalom eredetét és célját, megdöbbenő világossággal bontakozik ki az akkor újszólván egészen frissiben előtérbe lépett polgári osztály öntudata és osztály érdekeinek világos fölismerése. Amikor olvassuk, hogy miképpen lépett föl Etienne Marcel, hogyan csoportosultak körülötte vezértársai, milyen indokokkal igyekeztek a többi város polgárságát hasonló föllépésre és csatlakozásra bírni, sokszor úgy rémlik, mintha a négyszázharminc évvel később bekövetkezett nagy forradalom írásait fordította volna valaki a modern franciából a 14. század francia nyelvére. Ha az akkori parasztmozgalom, a jacquerie úgy találkozott volna a városi nép forradalmával és ha a nemesség és királyság már úgy eljátszotta volna szerepét, mint ahogy ez 1789-ben és azután bekövetkezett, úgy a nagy francia forradalmat a történetírás már ettől az évtől keltezhetné volna.

Azonban az akkor uralkodó nemesi osztálynak, főpapságnak és a királynak is egészen olyan határozottan és világosan fölismert osztályöntudata volt, mint a polgárságnak. Ezért nem sikerült az Etienne Marcel nevéhez fűződő mozgalomnak győzelemre jutnia és ezért halasztódott el négyszázharminckét évvel a nagy francia forradalom.

Az osztályrétegeződés és az osztályöntudat egyik nép történelmében sem jelentkezik már a kortársak előtt is olyan világosan, olyan öntudatosan és tisztán, mint éppen a francia nép történetében. A királyok, a főpapok, a nemesek és a polgárok tisztában voltak osztályérdekeikkel és nyílegyenesen haladtak a társadalmi harcok területén.

A polgárság már a 14. században tudatára ébredt annak, hogy az akkor előtérbe került kapitalista gazdálkodásnak, a pénznek milyen döntő jelentősége van az állam sorsában, tehát vezető szerepet követelt magának az állam sorsának irányításában. Alkotmányt követelt.

Az ezért megindított forradalom bukása után azonban rá kellett eszmélnie arra, hogy a különböző főnemesi urak kiskirály-ságai hátráltatják iparúzó és kereskedelmi érdekeit. Ezért nyílt öntudattal odaállt a király mellé, elősegítette ennek centralisztikus, önkényuralmi törekvéseit és szembehelyezkedett az alkotmány jelszavait hangoztató *nemességgel*. Csak amiután a király legyőzte a nemeseket, megfosztotta őket a feudalisztikus rend visszaállításához szükséges eszközöktől, akkor a polgárság is elérkezettnek látta a maga idejét, újra elővette a 14. században félretett elveket, hogy azután ezek segítségével birtokába vegye az államhatalmat ugyanannak a királyságnak és királyi hatalomnak a megsemmisítésével, amelyet a századok folyamán ő tett erőssé, naggyá és egyeduralmódóvá.

Ne gondoljuk, hogy ez az osztályöntudat a polgárság különlegessége. Ez jelentkezik a többi osztálynál is. Amikor a nemesi főurak tiltakoztak a följük kerekedett királyi önkény ellen, újszólván teljesen azokat az érveket hangoztatták a maguk számára követelt alkotmány alátámasztására, amelyeket később,

amikor létük és érdekük az abszolút királysághoz kapcsolódott, istenkáromlásnak és felségárulásnak minősítettek és amiért a körükből kikerült bírák nyugodt lelkiismerettel kimondták a kín-szenvedésekkel járó halálos büntetéseket.

A pátriárkális kor és a dolgozók

Fölmerül a kérdés, vajjon a proletárság, a munkásosztály öntudata is kifejlődött-e úgy, mint a nemesi és polgári osztályé és ha igen, milyen mértékben jelentkezett ez az öntudat Franciaország történelmében! Amikor munkásságról beszélünk a régi korról kapcsolatban, úgy természetesen *csak Ipari munkásságról lehet szó*. Mezőgazdasági munkásság akkor még a mai értelemben nem volt. A parasztság tömegeit a jobbágyság jelentette. A nincsetlen és vagyonos jobbágyok szerepe és története egészen a nagy forradalomig ugyanabban a keretben bontakozik ki és pereg le.

Az ipari munkásság elválása és osztályának kifejlődése már a termelés fejlődésének egyik következménye. Idő kellett ahhoz, hogy a, tanoncok és segédek folyton növekvő tömege ráeszméljen arra a változásra, amely a nemzedékek egymásrakövetkezése során kibontakozott. A tanonc és a segéd jó sokáig abban a tudatban élt, hogy belőle is mester lesz. De azután rá kellett eszmélnie, hogy pályafutása az elődökhöz viszonyítva csonka marad. Egyre kevesebbnek sikerült elérnie azt, hogy öbelőle is mester legyen, mester, akinek magának is van inajsa és segéde, akiknek munkája szolgáltatja megélhetését, jövedelmét és meggazdagodását. Ezek a félbemaradt pályájú emberek elvesztett reményeik tudatában jutottak annak fölismeréséhez, hogy számukra a munkási-ors, a bérmunka *nem átmenet, hanem végleges*. E föl ismerés eredménye lett az, hogy tudatára ébredtek külön sorsuknak, a munkássorsnak. *A sorstársaknak találkozniuk kellett*. Ez a találkozás, amely a munkahelyen indult meg és folytatódott a mindennapi kenyér bizonytalanságában és abban, hogy a munkás keresete sohasem lett nagyobb, mint amennyiből ő és családja megélhetett. A közös elnyomatás és közös inség összeterte őket.

Mikor és hogyan jelentkezett aztán ennek a találkozásnak iolyományaképpen *az osztály öntudat*, amelyet a fölöttük álló osztályok olyan világosan és olyan kétséget kizáróan juttatnak érvényre? Az az elterjedt nézet, hogy a munkásosztály, mint önálló tényező, egészen a nagy francia forradalom után következett modern kapitalista korig nem jelentkezett. Ez a nézet azonban, ha közelebbről vesszük szemügyre a francia munkásosztály történetét, nem helytálló. A munkásosztály viszonya a polgársághoz, a munkáltatókhoz és ezen keresztül szerepe az állam és ország életében már nagyon korán jelentkezik.

Törvényhozás — a munkásság ellen

XI. Lajos a munkások és munkáltatók viszonyának rendezésére egész sor törvényt és rendelet bocsátott ki. *Henri Hauser*, a Sorbonne tanára a 15. és 16. század munkaviszonyait ismertető művében¹ érdekes adatokat sorol föl ezekről:

¹ *Henri Hauser* (1927): *Ouvriers du temps passe*.

„Soha király nem avatkozott be ilyen közvetlenül a munkaszervezetbe, nem állapított meg, nem módosított és nem hirdetett ki annyi rendszabályt Párizsban és Párizson kívül. Egyedül az 1467. évben, ugyanakkor, amikor az Olaszországgal, Angliával való vonatkozások, Jóságos Fülöp halála, az alenconi háború és ide-oda ntazása olyan nagy mértékben foglalkoztatta, időt vett arra, hogy június havában Chartres-ben egymásután aláírja a zászlókészítők, a lábbelikészítők, a takácsok, a selyemszövők, a kesztyűkészítők, a szabók, a zekekészítők és végül a fonók munkaszabályzatát.”

Ezek a törvények és szabályzatok mindenkor a vagyonos polgárok érdekeit szolgálták. Intézkedéseik szorosan ezek érdekéhez alkalmazkodtak és mind azt célozták, hogy az iparúzó mesterek minél teljesebb védelemben részesüljenek. Ez a védelem kettős-irányú volt. A királyi hatalom fékezte a nemesi nagyurak hatalmaskodását a városokkal, azaz a városi polgársággal szemben. Az elmúlt időkben a nemesek a zsákmányolás és zsarolás területét látták a városokban. A vámszedés, a sarc és a nyílt rablás jövedelmező foglalkozásának kártevéséi ellen védtek a királyok a liga és a front harcaiban a polgárságot. Ez a védelem szorosan és szervesen együtt járt a királyoknak azzal az igyekezetével, hogy hatalmukat biztossítsák és a nemességet vetélytársból szolgává tegyék. A harcokhoz pénz kellett, sok pénz. Ezt a pénzt az akkor vagyonban és gazdagságban mindinkább kifejlődő polgárság szolgáltatta.

A polgárság védelmének másik iránya a *vagyonosok monopóliumának biztosítása* volt. Azok a királyi törvények és rendeletek, amelyek szabályozták a tanoncok és segédek tanulóveit és szolgálati idejét, amelyek megszabták, hogy mennyi ideig és milyen korhatár között tanulhatja meg valaki a mesterségét, hogy mennyi ideig kell valakinek segédnek lennie, hogy milyen módok és feltételek mellett kell tanúságot tennie az iparban való járatosságáról, mind azt a célt szolgálták, hogy megnehezítsék az egyes iparágakban az iparúzók számának növekedését és különösen azt, hogy túlságosan sokan tóduljanak egy-egy iparágra és mesterekké válva, a már beérkezettek versenytársaivá legyenek. Ezek az intézkedések azonban közvetlen pénzforrásul is szolgáltak a királyok számára. A céheik a mesterek monopóliuma védelmének igen hathatós eszközét látták a különböző díjak emelésében is.

A tanonc elszerződése, a felszabadítás, a segéd munkába lépése, a remek benyújtása, a mesteri vizsga és az érvényesülés többi fokozata kivétel nélkül elsősorban úgy volt lehetséges, hogy bizonyos díjat üzessenek be. Ebben azután osztályérdek is húzódott meg: csak *a már vagyonos rétegből valók* juthattak abba a kedvezményes helyzetbe, hogy egy-egy iparágat elsajátíthassanak. A mesterek emelték a díjakat és erre vonatkozó határozatuk törvényre emelését kérték a királytól. Éppen XI. Lajos uralkodása idejéből való számos följegyzés mondja el, hogy ez miképpen ment végbe. A király szívesen teljesítette a mesterek kívánását, de minden esetben azzal a feltétellel, hogy a díjak emelése

legalább is a kétszerese legyen annak, amit a mesterek kívántak. Az az összeg, amellyel a király fölemeltette a díjat, neki járt. Igen jelentékeny tényezője volt ez akkor a királyi jövedelemnek. Ezért hozott szigorú törvényeket a király minden kontárkodás ellen. Súlyos pénzbüntetést róttak ki arra, aki képesítés nélkül vállalt ipari munkát, vagy alkalmazott olyan munkást, akinek nem volt meg az előírt képesítése. A büntetések természetesen túlnyomórészt a királyi kincstárba folytak be.

De a kontármunka ellen való védelem csak addig a határig terjedt, ameddig azt a mesterek érdekei kívánták.

Voltak iparágak, amelyekben a mesterek már nagyüzemű kapitalisták lettek. Ezek az iparüzés centralizációját már olyan mértékben valósították meg, hogy monopóliumukat nem veszélyeztette a mesterségben dolgozók sokasága, így például a fonóiparban, a bányaiparban, a kohászatban, már nem volt szükségük ilyen védelemre, sőt az volt az érdekük, hogv minél nagyobb körből szedhessék üzemükhöz a szükséges munkaerőt. Ezekben az iparágakban tehát nem volt kötelező a tanoncév, a fölszabadulás, a segédde való avatás. Az otthoni munka rendszere egészen elfogadottá vált. A munkában résztvettek a munkás családtagjai is. Az alacsony munkabér nemcsak azzal a közvetlen haszonnal járt a tőkés számára, hogy olcsóvá tette a termelést, hanem azzal is, hogy munkára kényszerítette a munkás hozzátartozóit és ilyen módon kifejlesztette a *tömegtermelést*. A nagyüzemmé fejlődött iparüzők más és közvetlenebb formában, adóban fizették meg a királynak a védelmet.

A munkaidőről szóló intézkedések nem csupán arra szorítottak, hogy a hajnaltól estéig való munkát írják elő, hanem arra nézve is intézkedtek, hogy a segéd mennyi ideig tartozik elszegődött helyén maradni. Ennek a kötelezettségnek a megszegése kettős következménnyel járt a munkásra: büntetést kellett fizetnie — ennek fele a céhet, fele megint csak a királyi kincstárt illette —, ezenkívül kártérítés járt a mesternek. Mindezek az intézkedések természetesen mind magasabbra emelték a mesterek és az alkalmazottak között a válaszfalat. A kedvezmények elősegítették az iparüzők vagyonosodását, lehetővé tették, hogy üzemüket bővítsék, s hogy mind nagyobb számban tarthassanak munkásokat. A munkások számára mindinkább megnehezítették a mesterré válást, míg végül teljesen odarögzítették őket a munkásorszhoz és mind nagyobb tömegekben fosztották meg őket attól a reménytől, hogy valaha ők is függetleníthessék magukat és így kárpótlást kapjanak mindazért, amit mint segédek elviseltek. Mindez elősegítette a munkásság öntudatának kialakulását.

Nyomdászsztrájk a 16. században

Elég korán találjuk meg annak a nyomait, hogy a munkások egyesületekbe tömörültek, hogy érdekeiket megvédjék. Rendszerint vallásos gyülekezetek körén belül indult meg ez a szervezkedés. A különböző legényegyletekben találkozó munkások az egyházi énekek, a prédikációk és egyéb lelkigyakorlatok közben szót ejtettek sorsukról, elmondták egymásnak munkafeltételeiket és megbeszélték a különböző furfangját is annak, hogy miképpen javítsanak sorsukon. A királyi hatalom ebben a kérdésben is a

mesterük mellé állt. Szigorú intézkedéseket tettek, hogy a munkások ne érvényesíthessék a sorsuk közösségéből fakadt szolidaritást. Már nem is pénzbüntetést, hanem súlyos szabadságvesztés és testi fenyték járt ki azoknak, akik közös megbeszéléssel igyekeztek munkájuk díját megszabni, vagy akármilyen másirányú munkafeltételt elérni.

Királyi meghatalmazás alapján hozott hatósági intézkedések szabták meg a munkabéreket, azonban nem úgy, ahogy ezt manapság felfogjuk. Nem azt szabták meg, hogy mi legyen a *legalacsonyabb* munkabér, hanem azt, hogy mi legyen a *legnagyobb munkabér!* Aki többet kért vagy többet fizetett ennél, az kihágást követett el, amelyért büntetés járt. A királyok abban a mértékben, ahogyan hatalmuk növekedésével elnyomták a nemeseket, mindinkább lefelé, a munkásság ellen érvényesítették azt a szövetséget, amely köztük és a polgárság között kialakult. A munkásságnak rá kellett eszmélnie arra az ellene érvényesülő szövetségre és arra az érdeellentétre, amely őt az uralkodó osztályoktól elválasztja. A munkásság mint külön osztály állt szemben a kapitalizmussal. A kettőnek harca már I. Ferenc idejében egészen nyíltan és félreismerhetetlenül magán hordozta a mai bérküzdelmek jellegét. A legényegyletekben elindult munkásszervezkedés és a kialakult munkásszervezetek a modern idők értelmében vett bérharcot vívtak a munkáltatók szervezetei ellen. A harc olyan elkeseredett volt, hogy állandóan foglalkoztatta a királyi hatóságokat. A kapitalizmus elnyomása és kegyetlensége pedig olyan nagy méreteket öltött, hogy még szövetségeset és támogatóját, a királyt is olyan intézkedésekre készítette néha, amelyek a munkásság védelmére keltek. Ezeknek a régi időkben lezajlott bérharcoknak egyik példája az 1539-től 1572-ig tartott párizsi és lyoni *nyomdászsztrájk*.

A nyomdaipar, különösen Lyonban, abban az időben igen magas fejlettséget ért el. Királyi dekrétum mondja, hogy az akkori keresztény világban sehol sem található olyan díszes és tökéletes könyvnyomtatás, mint Lyonban. A fejlődő ipar sok idegen munkaerőt vonzott a városba. A határokon túlról is kerültek a városba könyvnyomtató ipari munkások. Az írással és szedéssel foglalkozó munkások között a mesterségükből kifolyóan művelődésre kényszerített munkások nem fogadták el olyan türelemmel és lemondással az akkori idők munkaviszonyaiból eredt embertelen bánásmódot, mint egyéb ipari foglalkozások munkásai.

A nyomdai munkások mozgalma megindította Lyon város többi munkásainak mozgalmát. A nyomdai munkásoknak vezető szerepük volt az 1519-ben, 1529-ben és 1530-ban kitört lyoni zavarásokban.

Nyomdászsegédek jelentek meg 1539 július 31-én az iparfelügyelő szerepét betöltő hivatalnok, a sénéchal előtt, akinek ügykörébe tartozott a munkáltató és munkás között fölmerült ellentétek rendezése. A munkások panaszukban elmondták, hogy *bériük kevés*. Különösen panaszkodtak *az élelem miatt*, amelyet a mesterek nekik adtak. Sok panaszuk volt a durva bánásmód miatt is. A sénéchal elutasította panaszukat és mint annyi más esetben, a mestereknek adott igazat. Ekkor hallatlan dolog történt. A lyoni nyomdai munkások *tric*-kel feleltek erre a döntésre.

Tric (trik) volt a neve a mai értelemben vett sztrájknak. A nyomdai munkások így nevezték küzdelmüknek azt a módját, hogy valamennyien, kor és alkalmazási helyre való tekintet nélkül, egyszerre, egy adott jelre abbahagyják a munkát és nem folytatják mindaddig, amíg az ok, amiért harcba léptek, meg nem szűnt. *Tric*, furcsa szó. Nem francia eredetű. Azt hiszik, hogy Hollandiából Franciaországba került munkások nyelvéből vették át. *Trekk* szóval jelölték meg a hollandusok a hirtelen támadást. Ez a kifejezés gyakran szerepelt a búrok harcaiban is. A munkások *esküvel* kötelezték magukat arra, hogy nem veszik föl a munkát addig, amíg ezt közösen el nem határozzák. A sztrájk nem szorítkozott a munkától való békés tartózkodásra, hanem egyúttal véres és kockázatos harcot is jelentett. Sok esetben alkalmul szolgált arra, hogy a mesterek visszakapják legalább egy részét azoknak az ütlegeknek, amelyekkel ugyancsak pazarul sújtották a munkásokat. 1572-ig tartott ez a bérviszály. Ez alatt az idő alatt számtalan esetben ültek össze tárgyalásra a szembenálló felek képviselői és nem egy pör keletkezett az állandósult küzdelemből kifolyóan. Az ezekről készült jegyzőkönyvek, döntések és ítéletek érdekes adatokat tárnak föl az akkori idők munkásainak szervezetéről. Közösségüknek mindenki részéről elismert vezetői voltak. Őt segéd társuknak jutott a hivatás, hogy a munkások nevében beszéljenek és őket a hatóság előtt képviseljék. Volt közös pénztárak, amelyben a tagok adakozásából összegyűlt összegeket őrizték. Ezekből fedezték a közös lakomák költségét és ezt használták föl az anyagi ellentállás fedezetére. Pénz kellett a bíróság előtt lefolytatott tárgyalásokra és a nyomorba jutottak megsegítésére. A segédek közül mindegyiknek volt töre és zsebben hordozható ütőszerszáma. Ezeknek ugyancsak gyakran vették hasznát.

Amint a *tric* jelszó elhangzott, előkerültek az erőszak eszközei. Elsősorban azokat a segédeket és tanoncokat fenyegették meg, akik nem követték azonnal a felhívást. A sztrájkbontás úgylát-szik akkoriban még kockázatosabb volt, mint mostanában.:Azon-kívül, hogy kizárják az árulókat a segédek társasládájából, ütle-g és megnyomorítás várja őket: — hangzik egy vádiratban. Éjjel-nappal fölfegyverezve járták a várost.:Csavarogtak és mint csa-vargók — folytatja a számos vádirat közül: az egyik — a legtelje-sebb rendetlenséget okozták.: Ilyenkor nem elégedtek meg azzal, h^ogy az útjukba kerülő mestereket elverték, hanem a hatósággal is szembeszálltak. A királyi ügyész formális vádat emel ellenük azzal, hogy véresre verték a prévot-t, a rendőrfőnököt és embe-reit. A sztrájkot tehát a lázadás egy neme súlyosbította. Az összeütközés nem valami hirtelen, véletlenségadta fellobbanás következménye volt. A sztrájkolók valóságos *katonai szervezetet* létesítettek maguk között. Volt kapitányuk, voltak hadnagyaik és csoportvezetőik. Nem egyenként szállingóztak, hanem nagy csa-patokban, amelyeket jól megszerveztek és ügyesen vezettek. Műhelyek szerint alakultak a csapatok. A kisebb műhelyek mun-kásai összeálltak, hogy ilyen módon teljék belőlük egy-egy ilven „harci egység”. A király egyik leiratában őszintén kifejezi amiatt való bösz haragját, hogy:a segédek pontosan úgy viselkednek, a hadjáratainkban paranesaintkat végrehajtó katonák.

A hatóságok tehetetlenül álltak e jelenséggel szemben. Számtalan rendelet, intézkedés, parancs jelent meg a bűnösök ellen, azonban ezek közül nagyon kevésnek alkalmazására jutott alkalom, mert a munkások szervezete olyan szilárd és egységes volt, hogy sohasem volt kitudható a tettesek kiléte.

Ez adott szint az akkori bérmozgalomnak. A lényege azonban nem ez volt. A lényegét azok a követelések adták, amelyeket a munkások emeltek és azok az előzmények, amelyek őket követeléseik emelésére készítettek. Elsősorban béremelést követeltek. A bér nagysága és értéke nem fejeződik ki a számbeli összeggel; mert hiszen annak benső értékét tulajdonképpen az adja meg, hogy mit vásárolhatott a kapott pénzen a munkás. A kenyér és gabona árát sem vehetjük megbízható mértékül, mert az akkori időkben ez nemcsak vidékenként, hanem városenként és falvanként változott, aszerint, hogy milyen szállítási költség, vám és illeték drágította azt. De jellemző és megbízhatóbb adatot szolgáltat a munkáltató és munkás viszonyára az a követelés hogy a segéd és tanonc kapjon *elegendő ennívalót* annak az étkezésnek keretén belül, amely neki fizetésként kijárt! A panaszok egyenesen megindítóak: felnőtt emberek *állandó éhezéstről* beszélnek. Követelik a munkások, hogy a velük való *bánásmód* ne legyen megalázó, ne verjék, üssék őket. Rámutatnak arra a kultúrfokra, amelyre egy nyomdaipari munkásnak el kell jutnia. Tudományosnak és művészinak mondják mesterségüket és ezzel összeférhetetlennek azt, hogy a mester elégedetlenségét és rossz kedvét pofonnal, rúgással és doronggal fejezze ki. A munkás jövedelmét a teljesítmény után számították, követelték tehát, hogy a munkát ugyanazok a munkások végezhessék be, akik megkezdték és jövedelmüket ne csökkentsék az idegen vagy egy-egy alkalomra fölvetett munkások beállításával.

A dolgozók helyzetét már az akkori nyomdaiparban rontotta a munkás-túlprodukció. A munkáltatók minden korlát nélkül állítottak be *tanoncokat*, akik néhány hét múlva már konyítottak annyit a mesterséghez, hogy a primitívebb munkára beállíthatók voltak, tekintettel arra, hogy a tanult munkások kijavíthatták teljesítményüket. A tanoncok ingyenmunkát végeztek és a mesterek annyit szerződtettek, amennyit csak lehetett, amennyi csak befért a munkahelyre. A munkások ez ellen való védekezésül követelték, hogy hatóságilag szabják meg a tanoncok számát és egy-egy mester ne tarthasson 2-3-nál több tanoncot.

Találunk olyan adatokat, amelyek szerint a munkások a műhelyben lévő sajtóprés számának arányához mérten kívánták a tanonclétszám megállapítását. Egy-egy présre számítottak 4-5 munkást. A követelésük az volt, hogy egy-egy présre ne jusson több, mint 2 tanonc. A panaszok és a követelések sorában találunk azonban olyant is, amely ma egészen különösnek tűnhetik föl. Panaszolják, hogy a mesterek: vasárnap és ünnepnap bezárlják a műhelyt és a boltot és nem engedik be a munkásokat, hogy végezhessék munkájukat, amikor azok jönnek látják:.

A munkáltatók a sécnéchal előtt lefolytatott tárgyaláson úgy védekeztek, hogy az ember szinte azt hihetne, hogy a mai munkáltatók hasonló esetekre egyenesen onnan másolják érveiket. Elsősorban is hangoztatták, hogy munkásaik teljesen elégedettek

munkahelyeikkel és munkafeltételeikkel és hogy az egész perparvarnak, panasznak és követelésnek elindítója egy elenyésző kisebbség, amely a többi fölbiztatja, izgatja és mozgolódásra kényszeríti. Ezek ellen köve telnek szigorú eljárás: az ipar és a munkásság: érdekében. Az elől a felszólítás elől pedig, hogy nyilatkoztassák ki munkásaikkal, vajjon elégedettek-e, azzal tértek ki, hogy ezek a szervezettől, a confrérie-nek nevezett társaság bosszújától tartva, nem mernek nyilatkozni. „A legények azt akarják, hogy ne a munkateljesítmény, hanem napszám szerint fizessék őket” — mondták a mesterek és ugyanakkor azt is panaszolták, hogy a segédek minden alkalommal, házasság, keresztelő, temetés és minden más ürüggyel abbahagyják a munkát. Fölhozták azt is, hogy a segédek sokszor ötletszerűen, a műhelyben dolgozók közül bármelyiknek indítványára abbahagyják a munkát, hogy mulassanak egyet. Ezeknek a mulasztásoknak pótlására aztán vasárnap és ünnepnap akarnak dolgozni. Az étkezést illetően előadták, hogy az bőven elegendő és ha akad olyan, aki éhesen marad, az csak annak tulajdonítható, hogy „telhetetlenül nagybélű”. Váltig bizonyították, hogy a fizetett bér messze túlhaladja a munka értékét. Lyon patríciusainak színe-javát adták a könyvkiadók és könyvnyomtatók. Gazdag és tekintélyes polgárok voltak, akik a hosszú évekig tartott bérharcban folyton megisméltendő tárgyalások és viták folyamán állandóan azzal érveltek, hogy üzemeikre ráfizetnek és hogy ezeket csak a fontos, művelődést és keresztényi szellemet árasztó iparáguk fenntartása végett folytatják.

A sénéchal minden tárgyalás után fölterjesztést intézett a prévothoz, a prévot a királyhoz. A király pedig állandóan megisméltelte szigorúan tiltó rendeleteit arról, hogy a munkások összeheszedése lázadasként büntetendő és hogy azok, akik munkástársaikat a munka abbahagyására késztetik, vagy kényszerítik, vagy pedig megakadályozzák, hogy ezek a munkát fölvegyék, mint főbenjáró bűnösök, ilyeneknek kijáró büntetésben részesüljenek. A király végül is meguntta ezt a sok leiratot, egyik rendeletében meghagyta Lyon város tanácsának, hogy a maga hatáskörében teljhatalommal intézkedjék a nyomdászok ügyében.

A királynak ugyanis éppen elég baja volt a *párizsi nyomdák hasonló válságával*. I. Ferenc nagy súlyt helyezett a műveltségre és így a nyomdaipar folytonosságára is. Párizsban a nyomdaipar az egyetem igazgatása alá tartozott. A lyoni és párizsi nyomdaipari bérharcok között való szerves kapcsolat nem derül ki az akkori idők okmányáiból. A párizsi munkások panaszai és követeléselei lényegében ugyanazok, mint a lyoniaké. A bérharc elindulása is közel eső időre esik. Semmi adat nincs azonban arra, hogy a párizsi munkások és a lyoniak tudtak-e egymás mozgalmának megindításáról, vagy éppenséggel közös elhatározással szánták-e el magukat a küzdelemre. 1541 ólerekán olvasható a király egyik rendeletében, amelyben a párizsi nyomdászok dolgával foglalkozik, hogy teljesen azonos bajai vannak a lyoni nyomdaiparral is és éppen ezért szigorú intézkedéseket tesz, hogy: a hit és tudomány szempontjából olyan fontos könyvnyomtatói ipar ne szenvedjen hátrányt az izgágák, engedetlenkedők és tékozlók miatt.

Szigorúbbnál szigorúbb rendszabályokat hoztak a királyi

rendeletek a munkások ellen. Az akkori idők szellemének megfelelően a legembertelenebb kínzás várt arra, akit ilyen bűn miatt bírák elé állítottak. Érdekes, hogy a „főbűnösök” mindig elkerülték sorsukat, mert a munkások között nem akadt senki, aki őket elárulta volna. Újra a confrérie összetartását hozzák föl a korszerű írások ennek magyarázatául, mondván, hogy a munkások nem árulták el vezetőjüket.

A munkások és munkáltatók között való harc mind elkeseredettebb lett. A párizsi és a lyoni nyomdaipar valóban megszenvedte ezt. Nem abból az okból azonban, amelyet a kiváló patriciusok előadtok: nem a túl magas költségek tették tönkre, hanem az, hogy a munkások látván küzdelmük hiábavalóságát, *sorra kivándoroltak*. Elhagyták Lyont és Párizst. Bécsbe, Bajorországba és Szászországba költöztek. Munkájukkal meg tudásukba! fölvirágoztatták ott a nyomdaipart.

Négynapos munkásuralom

Lyon hatalmasan fejlett iparának jelentősége már ebben a korban bontakozik ki. Ennek megfelelően az ipari munkásság is jelentkezik a szintéren. A munkások sorsuk közösségénél fogva együttes föllépésre kényszerültek. Ha nem is olyan korán, mint ahogy ez a nyomdai munkásoknál történt. Az idők folyamán minden termelőrétegben ugyanezeket a jelenségeket látjuk. Hatezer szövömester dolgozott feleségével, segédeivel, tanoncaival és gyermekeivel négyszáz kereskedő-vállalkozó számára. Ezeknek a küzdelme végigvonul a híres lyoni szövőipar egész történelmén.

Korszerű adatok szólnak a munkások panaszairól. Drágul az élet és ezért kérik a fizetett bérek emelését. Megszólal ezekből az írásokból az ipari szakemberek tiltakozása és panasza az ellen, hogy kényre-kedvre kiszolgáltatottak legyenek olyanoknak, akik tudásra és értékre semmivel sem különbek, mint ők. A nagykereskedő-vállalkozók voltak a szövőipar kizsákmányolói, akik ellen a mesterek és a munkások az idők folyamán különböző nevű szervezeteikbe tömörültek, hogy így védekezzenek ellenük. A város oligarcha tanácsa szigorú rendszabályokat hozott ezek ellen a szervezetek ellen, sőt megtiltotta a munkások mindennemű összejövetelét.

De ez nem akadályozta meg azt, hogy 1774-ben Lyon környékén 40.000 munkás szüntesse be egyszerre a munkát. A lyoni szövőmunkások is kivándoroltak, akárcsak a nyomdászok. A kegyetlen és véres megtorlások hatása alatt lakóhelyeik elhagyására kényszerültek, Svájcban és Olaszországban kerestek menekülést. Ekkor csapiatok vették körül a munkáslakta környéket és erőszakkal akadályozták meg a munkások kivándorlását.

„Mint szőkevény fegyenceket hurcolták vissza őket” — írja a forradalom előzményeiről szólva Jaurés.² A kereskedelmi arisztokrácia a hatóságok segítségével valósággal önkényuralmat gyakorolt a munkások fölött és szigorú megtorlással élt a sztrájk miatt. A mestereket közvetlen szolgátságba hajtották, arra kényszerítették őket, hogy csak szerződött munkát vállalhassanak, azaz csak egy bizonyos kereskedő-vállalkozó számára dolgozhas-

² Jean Jaurés: Histoire socialiste de la Revolution Francaise. *La Constituante*.

sanak, nem pedig, mint eddig, egyszerre többnek szállítható munkát. Megcsonkították az iparhatóságnál volt képviselőket is. Eddig négy emberük volt a nyolctagú képviselőben, ezt a számot lezárták kettőre. A szövömesterek képviselője így teljesen hatástalanná vált. Ezek az intézkedések a végsőkig elkerülték a munkásokat most már nemcsak a kereskedő-vállalkozók, hanem a városi tanács ellen is, amely segédkeztet nyújtott mindehhez. Újra sztrájkba léptek, de most már nem szorították a munka megtagadására, hanem valóságos forradalomban törtek ki. A fölháborodástól fűtött tüntetés közben megütköztek a rendet fenntartó karhatalommal és amiután ezt lefegyverezték, úrrá lettek a városon. Négy napig ők voltak a városháza és a céh urai. Uralmukat csak annyiban érvényesítették azonban, hogy az alaposan megijedt kereskedői céhfőnököket rákényszerítették a követelt munkaszabályzat elfogadására és arra, hogy kisebb-nagyobb Összegeket juttassanak a beteg munkások családjá számára.

A központi hatalom csapatokat küldött a lázadás elfojtására. A munkásság ellenállását hamar letörték és a szövők uralma hamar végetért. Két vezetőt fölakasztottak, másokat letartóztatnak és sokat súlyos pénzbüntetésre ítélték.

A kétgarasos forradalom

1786-ban azonban új forradalmi mozgalom tört ki. Ez „kétgarasos forradalom” néven ismeretes a francia történelemben. Nevét a munkások követelésétől kapta. Két garast követeltek az egyszerű szövet rőfjének, három-négy garast másféle szövetnek elkészítéséért.

Az emlékiratban, amelyben ezeket a követeléseiket felsorolták, összehasonlították tettek a maguk nyomorúságos életmódja és a kereskedelmi vállalkozók dúslakodása között. Nagy keserűség szólal meg ebben az írásban. „Ha a selyemszövőmunkásokat nem is tekintenék másnak, mint szövetkészítéshez szükséges gépeknek, ha eltekintenének emberi mivoltuktól, amely kötelezné a vállalkozókat bizonyos tekintetre, ha háziállatoknak néznék őket, amelyeket csak azért tartanak, hogy bizonyos munkát elvégezzenek, akkor is kötelesek volnának arra, hogy az élet lehetőségét biztosítsák számukra, hacsak nem akarják pusztulásukat látni azoknak, akik munkájukkal tartják fenn őket.”

Be nemcsak a munkásság nyomorúságára, hanem a már akkor jelentkezett szolidaritásra is jellemző, hogy majdnem valamennyi szövömunkás csatlakozott a sztrájkhoz, amelynek mérete nőttön nőtt és csakhamar túlterjedt a szövőiparon. A *kalaposok* is bérjavítást követeltek. Tizenkétórás napi munkaidejük bérének 32 garasról 40 garasra való fölemelését követelték. Ennek a követelésnek érdekében abbahagyták a munkát. Sztrájkba léptek a *kőművesmesterek* és *segédek* is. Ezeknek bérét a vállalkozók rendszertelenül, minden három vagy négy hónapban fizették, legtöbbször úgy, hogy még csak rendes elszámolásra sem méltatták a dolgozókat.

1786 augusztus 17-én, a korahajnali órákban mint egy vezényszóra indult meg a mozgalom. Valamennyi munkás: selyemszövő, kalaposok, kőművesek, napszámosok tömegesen otthagyták

ták munkahelyüket, a műhelyt, a gyárat és az állványt. Nem ismételték meg az 1744. évi kísérletet, nem törekedtek a város elfoglalására, hanem az ókorból merített példát követték. Mint hajdan a rómaiak, a környékbeli hegyekbe vonultak ki azzal, hogy mindaddig, amíg nem teljesítik követeléseiket, nem térnek vissza a városba. Minthogy a mesterek nem rendelkeztek egy Menenius Agrippával, aki a római plebejusokat ismeretes meséjével térítette vissza ilyen természetű tüntető kivonulásukról, belementek a bérek emelésébe. A munkások erre visszatértek és újra munkába fogtak. De jött a reakció. A városi tanács megtiltott minden összejövetelt. Négy embernél nagyobb gyülekezetre már ráfogták a lázadás kísérletének bűnét. Még sortűzre is sor került. Három munkás a Morand-hídon az akkor előírt díj lefizetése nélkül akart átkelni. Ezért elfogták, rögtönítelő bíróság elé állították: és mind a hármat halálra ítélték.

Párizsból egy tengerész gyalog- és egy tüzérszázaljat vezényeltek ki a rend fönntartására. Ez utóbbiban szolgált egy *Napoleon Bonaparte* nevű hadnagy, aki ilyen módon résztvett a lyoni munkások mozgalmának elfojtásában. A menekülő munkásokat a katonák erőszakkal hurcolták vissza munkahelyükre. Az ijedelem első rohamában engedélyezett béremelést a városi tanács visszavonta. Denis Mounet szövöcmestert mint izgatót és a mozgalom megszervezőjét letartóztatták. Őt vádolták a munkások emlékiratának megszerkesztésével és más hasonló:bűncselekmények: elkövetésével. Érdekes, hogy az ellene megindított eljárás sokkal enyhébben végződött, mint ahogy ezt a hídpénz lefizetésének megtagadásáért kijárt halálbüntetés után gondolhatná az ember. Többhónapi fogvatartás után, amnesztia révén kiszabadult.

Lyon volt Franciaország ipari és kereskedelmi szempontból legelőrehaladottabb városa. A kapitalizmus fejlődése itt már elérte a modern kor színvonalát. Ezért öltött itt a munkásság-szervezkedése és osztályharca modern formákat. De a munkásság egymásrautaltságának fölismerése jelentkezett egyéb ipari városokban is. 1697-ben Párizsban a kovácsok és kalapkészítők, 1723-ban Dél-Franciaország majdnem valamennyi ipari szakmája, 1752-ben a saint-étienne-i kovácsok, 1736-ban, 1744-ben és 1772-bei a roueni (kárpitosok, 1787-ben a nimesii kárpitosok, 1772-ben az amiensi kárpitosok, 1724-ben a Daupihné papírkészítői, 1783-ban a párizsi papírkészítők, 1789-ben, kevéssel a rendek gyűlésének összejövetele előtt a szabók, cipőkészítők, az ácsok és a nyomdászok sztrájkoltak Párizsban. Ezek a mozgalmak föltételezték a munkások szolidaritását, érdekeik közösségének fölismerését, valamint fölismerését annak az érdekellentétnek, amely közöttük és a munkáltatók között fennállott.

Társadalmi bírálóat a forradalom előtt

Ezekkel a tömegmozgalmakkal karöltve, sőt ezeket megelőzve, a gondolkozők egész sora foglalkozott a társadalmi ellentétek alapvető okaival is. A 18. század gondolkodói nem szorítkoznak a hatalmi viszonyok külső megnyilvánulásának, a királyi önkénynek, a nemesi előjogoknak és a gazdagok kizsákmányolórendszerének bírálóatára, hanem keresték ezeknek a forrását is. *Eljutottak a tulajdon kérdéséhez is.*

Grotius már megállapítja, hogy a tulajdon bármilyen formában jelentkezik is, emberi berendezkedés folyamánya és hogy ez megváltoztatható. *Montesquieu* „*A törvény szelleme*” című munkájában egyik fejezetének címéül adja a következő megállapítást: „Az örökösödés rendje politikai vagy polgári jogtól, nem pedig természeti jogtól ered.” *Rousseau*nak az emberek között lévő egyenlőtlenségről szóló írásában közhellyé vált mondása, amellyel annak bűnétől rója föl az emberiség egész szenvedését, aki először kerített körül egy darab földet és azt tulajdonának mondta, a tulajdon kérdését feszegeti. *Linguet* a polgárság egyenjogúsága ellen küzdve, a régi rend védelmében, idejét messze túlhaladó forradalmi követeléssel lép föl. Azt hirdeti, hogy a vállalkozók tőkéjét tegyék köztulajdonná. *Brisot de Warville* írja le azt a tételt, amelyet később *Proudhon* is átvett tőle és amelyet a következőképpen fejt ki: „A tulajdonnak egy személy részéről való kisajátítása a természet meglopása”, azaz: „a tulajdon lopás”. De mindezeket megelőzve, *Meslier* abbé lendületes szavakkal tiltakozott minden földi jószág tulajdona ellen.

Mably írja a következőket: „Tudjátok mi az emberi nemet leginkább ostromozó szerencsétlenségek első forrása: A tulajdon.” *Mareilly* a gazdagság és szegénység között való ellentétet jelöli meg minden bűn és baj forrásának. „Ennek a romlottságnak eredete a magántulajdonban van” — állapítja meg. *Quesnay* már a bér kérdésével foglalkozik. *Turgot* rámutat a munkabér ama természetére, hogy az szorosan a munkás életföntartásának költségeihez ragaszkodik. *Linguet* kimutatja, hogy a munkáltató és munkás között való bérmegállapításban sohasem érvényesül a munkás szabad elhatározása. *Necker* megállapítja a munkáltatóknak azt a természetellenes jogát, hogy a bért mindig a lehető legkisebb mértékre szorítsák alá.

Fölmerül ezek után a kérdés, hogy a forradalom szellemi vezéreinek írásai és szónoklatai, valamint a töméntelen röpirat, tanulmány és újságcikk írói túlnyomórészt mégis miért foglalkoztak a parasztság helyzetével és miért törődtek aránylag olyan keveset a bérmunkásság sorsával? *Paul Louis*³ a következő magyarázatát adja ennek: „A 18. században a gróf, a báró, a bárki között egyrészt, s másrészt pedig a közember, a földműves vagy vincellér között olyan nagy volt a távolság és olyan mély a szakadék, mint száz vagy százötven évvel azután egy nagyüzem tulajdonosa és bérmunkása között. A forradalom előtt a munkás — a nagyon kevésszámú kapitalista nagyüzem kivételével — körülbelül ugyanúgy élt, mint a munkáltatója. Vele együtt végezte munkáját, ugyanannál az asztalnál evett, látta, hogy a gazdája keze munkájával dolgozik. Az osztály és a kaszt között való különbség sokkal halványabb volt. Az egyik is, a másik is a harmadik rendhez tartozott.: *Paul Louis* is sietve hozzát teszi ehhez a megállapításhoz, hogy: „Ez távolról sem jelenti, mintha a városi munkás különösebben boldog lett volna. Távolról sem volt az. Sorsa rendszerint a nyomorúság, élete pedig csupa nélkülözés volt. Neki is meg kellett szenvednie az adóterhet, a tizedet, amely alól a nemesség és a papság mentesítve volt, ugyanekkor

³ *Paul Louis: Histoire du Socialisme en France.*

küzdenie kellett munkáltatója ellen, aki rosszul táplálta, odúban lakatta és a lehető legkisebb bért fizette neki.”

Amikor tehát arról volt szó, hogy szűnjék meg a nemesség és papság előjoga, ugyanúgy kiállt a küzdőtérre, mint a harmadik rend valamennyi többi részese, de távolról sem kerülte el tudatát annak a másik ellentétnek fölismerése, amely a harmadik renden belül öt munkáltatójától elválasztja. A munkás tömegek távolról sem hitték, hogy az ő létük kérdése megoldódik a forradalommal. Amikor *Babeuf* halhatatlan művében és megindított mozgalmában hirdette a magántulajdon elvének veszedelmét az emberiség nagy többsége, a dolgozók számára, ugyanakkor a Marat-nál megjelent egyszerű ácsmunkások leköszöltették a nagy néptribun lapjában, a „L'Ami du Peuple”-ban súlyos panaszait, rámutatva arra, hogy ők voltak a forradalom küzdő katonái és azok, akik most embertelenül bánnak velük és még a megélhetéshez szükséges bért is megvonják tőlük: az ő véres küzdelmük haszonélvezői.

A forradalom után

1831-ben megint a lyoni munkások kerültek előtérbe. Az ő forradalmi megmozdulásuk reszkettette meg a talajt X. Károly restaurációs uralma alatt. Pedig ennek a mozgalomnak nem volt politikai célja. „Harcban meghalni, vagy munkából élni”, ez állt zászlójukon, amikor minden szigorú tilalmat megszegve, kivonultak az uccára. Az ő példájukon felbuzdulva ragadtak fegyvert az Emberi Jogok párizsi hívei. A harcos mozgalmak egész sora nyílt meg és termelte ki magából az eljövő nagy küzdelem elméleti alapvetőit, a szocializmus előfutárjait.

Auguste Blanqui, a „Globe” szerkesztője, amikor bíróság elé állt, az elnöknek arra a kérdésére, hogy mi a foglalkozása, nagy feltűnést keltve vágta oda:

— *Proletár.*

Az elnök figyelmeztette:

— Ez nem foglalkozás.

Blanqui keményen válaszolta:

— Hogyan, a proletár nem foglalkozás! Harmincmillió franciának ez a foglalkozása, harmincmillió francia él a munkájából és minden politikai jogtól megfosztva.

Az elnök nem tehetett egyebet, kiadta az utasítást:

— Jól van hát, jegyző, írja oda, hogy a vádlott foglalkozása proletár.

Louis Blanc, de Pecqueur, Gabet, Proudhon tanai nőnek ki abból a talajból, amelyet a francia munkásság egyre növekvő mozgalma termékenyített meg. A proletárság vívta meg az 1848-i februári mozgalmat.

Marx Károly párizsi tartózkodása alatt belemerült a nagy francia forradalom tanulmányozásába, amelynek anyagát történelmi dokumentumok, irattárak és múzeumok tárták eléje. Világosan fölismerte, hogy Franciaországban a történelem folyamán az osztályok és osztályérdekek egész nyíltan rajzolódtak ki. Mindaz, amit itt tanult, elhatározó fontosságú volt az osztályharcról és a gazdasági erők hatásairól írt munkájában. Itt, Franciaországban, a társadalmi harcok földjén ismerte föl az osztály-

harcot, ahogy a kapitalista fejlettség hazájában, Angliában állánította meg a tőke természetét.

A francia munkásság attól kezdve, ahogy a harmadik rend egyedüli képviselője a polgárság lett és mint ilyen, birtokába vette az államhatalmat, mint külön osztály lépett föl és elsőrendű terepet vitt a történelmi átalakulásokban. Küzdelme mindig az ország életéből fakadt és sohasem szorítkozott szűk osztálykeretekre.

A francia munkásság szocialista öntudatban messze megelőzte Európa többi munkásait. Ez bizonyos tekintetben hátránnyal járt. Amikor Marx és Engels tanításai nyomán kialakult a modern munkásmozgalom, ennek térhódítása Franciaországban akadályokba ütközött, mert a munkásságnak először meg kellett szabadítania magát a régi utópiáktól és a forradalom romantikus varázsától. Azonban ez a múlt hagyományt is jelent, hagyományt, amelynek mindig *újra éltető ereje* volt, valahányszor csapás zúdult Franciaország proletárjainak mozgalmára. Az 1870-71-es kommün bukása után ezekből a hagyományokból fakadt erő keltette új életre a munkásság társadalmi és politikai harcait és vitte előre, hogy újra fontos tényezője legyen Franciaország történelmének.